

РОЗДІЛ 9 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.70>
УДК 340.11+34.037

КОНЦЕПЦІЯ НЕЮРИДИЧНИХ СПОРІВ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Заборовський В.В.,

*професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-5845-7535>*

Переш І.Є.,

*доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Ужгородського національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-3485-7278>*

Стойка А.В.,

*магістр права,
асистент кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету*

Заборовський В. В., Переш І. Є., Стойка А. В. Концепція неюридичних спорів у судовій практиці України.

В даній статті розкриваються проблемні питання, пов'язані з реалізацією конституційного права особи на судовий захист.

В рамках даного дослідження було проведено порівняння останніх редакцій положень Основного Закону, що визначають компетенцію судів загальної юрисдикції; а також розглянуті окремі думки судів органу конституційної юрисдикції щодо редакції даної норми.

Для досягнення поставленої мети авторами була проаналізована актуальна практика вищого суду в системі судів загальної юрисдикції. На основі цього була сформульована класифікація спорів, які не підлягають судовому розгляду, а саме справи: які мають політичний характер; що належать до виключної компетенції інших органів, або щодо яких відсутня правова регламентація; щодо яких особою обраний неефективний спосіб захисту; та справи, вирішення яких не матиме правових наслідків для прав, свобод та інтересів особи.

Робить застереження щодо запровадження обов'язкового досудового (позасудового) способу врегулювання спору, що суперечитиме попереднім правовим позиціям органу конституційної юрисдикції.

Досліджується знаменна сутність правосуддя взагалі та роль для нього розгляду справи по суті з винесенням справедливого рішення, де останнє виступатиме одиничним актом суспільної справедливості.

Актуалізується питання щодо того, що відсутність будь-якого іншого засобу правового захисту підірве саму суть закону доти, доки він є відмовою в правосудді. Самі ж спори є засобами виявлення права.

Проведене дослідження дає можливість дійти до висновку, що окремі види неюридичних спорів, зокрема ті, що законодавчо не регламентовані та ті, що не матимуть безпосереднього наслідку на права та інтереси особи, можуть привести таку особу в стан епістемічної амбівалентності, що є недопустимим у правовій державі.

Ключові слова: неюридичний спір; правосуддя; судовий захист; неефективний спосіб захисту; колективний позов.

Zaborovsky V., Peresh I., Stoika A. Concept of non-legal disputes in Ukrainian judicial practice.

This article reveals the problematic issues related to the exercise of a person's constitutional right to judicial protection.

This study compared the latest versions of the provisions of the Basic Law that determine the competence of courts of general jurisdiction; as well as some opinions of judges of the body of constitutional jurisdiction on the wording of this provision.

To achieve this goal, the authors analyzed the current practice of the Supreme Court in the system of courts of general jurisdiction. Based on this, a classification of disputes that are not subject to judicial review was formulated, namely cases: which are of a political nature; which belong to the exclusive competence of other bodies or for which there is no legal regulation; in respect of which the person has chosen an ineffective method of protection; and cases, the resolution of which will not have legal consequences for the rights, freedoms and interests of the individual.

Warns against the introduction of a mandatory pre-trial (out-of-court) method of dispute resolution, which would be contrary to the previous legal positions of the body of constitutional jurisdiction.

The significant essence of justice in general and the role of its consideration of the case on the merits with the adoption of a fair decision, where the latter will be a single act of social justice.

The question arises that the absence of any other remedy will undermine the very essence of the law as long as it is a denial of justice. Disputes themselves are a means of identifying the law.

The study leads to the conclusion that certain types of non-legal disputes, in particular those that are not regulated by law and those that will not have a direct impact on the rights and interests of the individual, can lead such a person to epistemic ambivalence, which is unacceptable in a state governed by the rule of law.

Key words: non-legal dispute; justice; judicial protection; ineffective method of protection; class action.

Постановка проблеми. Первинною редакцією Основного Закону України [1] було окреслено юрисдикцію судів, яка поширювалась на всі правовідносини, що виникають у державі. Дану норму необхідно було розуміти так, що кожен із суб'єктів правовідносин у разі виникнення спору міг звернутися до суду за його вирішенням, і таке право особи не може бути обмежено законом, іншими нормативно-правовими актами [2].

Однак з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [3], дана норма набула нового змістовного тлумачення, що вказує на те, що юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення, а також інші справи, у передбачених законом випадках.

Таке змістовне наповнення конституційної норми змінило практику вітчизняного правосуддя, виробивши нову концепцію – неюридичних спорів або спорів, що не підлягають судовому розгляду.

Метою даної статті є дослідження сутності виокремленої в судовій практиці категорії неюридичних спорів, або спорів, які не підлягають судовому розгляду.

Виклад основного матеріалу. Правосуддя завжди відіграло епохальну роль в житті як окремої особи, так і цілого суспільства. Недаремно стародавні греки уособили правосуддя в окремому божестві – богині Феміді [4, с. 1370]. І це не дивно, оскільки його метою виступає реалізація ідеї справедливості, яка є основною ідеєю як правової, так і моральної свідомості [5, с. 16].

Великий тлумачний словник доволі стримано дає визначення терміну правосуддя як: (1) суд, судова діяльність держави; юстиція; установи, які здійснюють судову діяльність держави; (2) розгляд судових справ; судочинство; (3) справедливий суд [6, с. 1102].

Безумовно погоджуємось з другим твердженням, оскільки зміст правосуддя як виду діяльності складає саме розгляд справи, – а надто її вирішення. Так, у словнику відомого російського лексикографа В. Даля, правосуддя визначалось як «правий суд», «справедливий вирок», «рішення по закону, по совісті, або правда» [7, с. 392].

Термін «правосуддя» зазвичай сприймається у двох значеннях. Перше – «правий», «правда» – висловлює уявлення про призначення правосуддя. Це, можна сказати, його ідеологічний бік. Друге значення пов'язане з його організаційною складовою, створенням спеціальних установ для його здійснення – судів. Поруч із створенням судових установ з'явилося і третє – процесуальні форми, види судочинства [8, с. 25].

Правосуддя (з англ. justice) означає процес або результат застосування законів для справедливого судочинства та покарання злочинців. Це підтримання чи адміністрування того, що є справедливим, зокрема, шляхом неупередженого врегулювання суперечливих вимог або призначення заслужених нагород (відшкодування) або покарань; правозастосування; встановлення або визначення прав у відповідності до норм закону чи справедливості [9].

Значення суб'єкта відправлення правосуддя значно більше. Суд є опорою правопорядку, він приводить в життя закони, відновлює порушені права та наказує порушників. Завдяки йому громадяни можуть спокійно користуватися своїм майном та плодами своєї праці [10, с. 61].

Аналіз прелімінарної редакції статті 124 Конституції України означав, що судам підвідомчі будь-які звернення фізичної особи щодо захисту своїх прав і свобод. Тому суд не може відмовити у правосудді, якщо особа вважає, що їх права і свободи порушено чи порушуються, або створено чи створюються перешкоди для їх реалізації, або має місце інше ущемлення прав і свобод [11]. Нинішня редакція статті 124 Конституції України вступає у свого роду колізію зі статтею 55 Основного Закону, яка гарантує право кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Тлумачення останньої не визначає, які саме рішення, дії чи бездіяльність зазначених органів можуть бути оскаржені, а тому діє принцип, відповідно до якого в суді можуть оскаржуватися будь-які рішення, дії та бездіяльність. Тим самим створено механізм реалізації конституційного права особи на судовий захист прав і свобод людини і громадянина. Звідси випливає, що Конституцією України гарантовано і забезпечено кожній людині і громадянину право на звернення до суду за захистом своїх прав чи свобод [12]. Особа, стосовно якої суб'єкт владних повноважень прийняв рішення, вчинив дію чи допустив бездіяльність, має право на захист [13].

За змістом наведених конституційних положень право на судовий захист є одним з основоположних прав особи, оскільки, керуючись цими нормами Основного Закону України та реалізуючи зазначене право, особа має безперешкодний доступ до правосуддя, у процесі якого здійснюється захист і всіх інших прав і свобод людини і громадянина, а тому в Конституції України не допускається обмеження права на судовий захист, зокрема, – і сферою правовідносин, у яких воно може бути реалізоване. Така нова зміна обсягу юрисдикції судів закладає підґрунтя для обмеження права на судовий захист та вилучення із судового контролю правовідносин в окремих суспільних сферах (що залежить від прийняття відповідних законів) [14]. І перенесення вирішення цього питання з конституційного рівня регулювання на рівень «звичайного» закону суттєво звужує гарантований обсяг права на судовий захист, значно зменшує перспективи його безперешкодної реалізації та рівень нормативного захисту [15].

Вищенаведені окремі думки, висловлені судьями Конституційного Суду України стосовно Висновку Конституційного Суду України щодо розглядуваних нами змін до Конституції України 2016 р. мали тенденцію до здійснення. Адже протягом останніх кількох років у вітчизняній судовій практиці виробилась категорія спорів, що не підлягають судовому розгляду – неюридичних спорів. Ми умовно можемо розділити їх на наступні критерії:

1. Справи, які мають політичний характер.

Маховик редукції універсальних правових конструкцій окреслив для юристів межі абстрактного відображення правової дійсності, який допомагає відокремити простір права від простору політики, етики, економіки. Таким чином, в такому юридичному концепті дійсності з'явилося поняття політичних спорів, які вважаються неюстиціабельними [16, с. 305].

У практиці Верховного Суду, такими справами, зокрема є ті, що подаються до органів влади, і які пов'язані не з їх управлінською діяльністю. Наприклад, не підлягають судовому розгляду вимоги до: Верховної Ради України про визнання протиправною діяльність щодо неприйняття законопроекту та прийняття неефективного закону [17], та зобов'язання затвердити Положення про Апарат Ради [18]; Президента України про визнання протиправною бездіяльність щодо триваючого непідписання прийнятого закону та зобов'язання на вчинення таких дій [19]. Такі спори пов'язані, в першу чер-

гу, не з реалізацією суб'єктами владних повноважень своїх управлінських функцій, а повноважень, пов'язаних із законотворчістю. І оскільки фізичні та юридичні особи не є безпосередніми учасниками публічно-правових відносин, які виникають під час здійснення законотворчої діяльності, а тому й не можуть оскаржувати до суду той чи інший закон України, а також окремі стадії законотворчого процесу, здійснення яких віднесено до виключної компетенції законодавчого органу [20].

Не є управлінськими і дії суду в процесі реалізації ним функцій щодо здійснення правосуддя. Такі дії вважаються процесуальними, через що не можливо зобов'язати суд зробити певну дію (наприклад, визнати за ним компетенцію щодо складення адміністративного протоколу за невиконання судового рішення [21]). Те ж саме стосується і секретаря судового засідання, який здійснює процесуальні дії за дорученням суду [22].

На нашу думку, такого роду претензії, пов'язані з публічною політикою органів публічної влади повинні стати предметом діяльності інституту громадського контролю, сама природа якого походить від відносин влади і суспільства.

II. Справи, що належать до виключної компетенції інших органів, або щодо яких відсутня правова регламентація.

Немає сумніву, що теорія судового розгляду є складною за складом: вона повинна містити теорію правового спору, що формулює норми, якими повинні слідувати судді при розгляді складних судових справ, і теорію юрисдикції, яка роз'яснює, чому і коли саме судді, а не інші групи чи інститути повинні виносити рішення, що визначаються теорією правового спору [23, с. 2].

Верховний Суд окреслив категорію справ, що пов'язані з внутрішньо-організаційною діяльністю юридичної особи, і які не підлягають розгляду у судовому порядку. Це, наприклад, спори: про оскарження рішення органу управління господарського товариства іншим органом цього ж товариства, оскільки таке питання вирішується всередині товариства відповідно до його статуту [24]; про оскарження рішення профспілки про виключення особи з її членів та поновлення на посаду [25] (хоча перед цим, суд встановив, що така категорія справ належить до цивільної юрисдикції [26]); про визнання протиправними дій політичної партії щодо процедури скликання та проведення поетапного з'їзду політичної партії, та визнання протиправним та скасування рішення такого з'їзду [27]; про визнання незаконним та скасування протоколу зборів суддів (що пов'язано з правовою природою незалежності суддівського самоврядування) [28].

Крім того, не підлягають судовому розгляду колективні трудові спори (між первинною профспілковою організацією та роботодавцем щодо визнання недійсним окремого пункту колективного договору), для яких законом передбачені альтернативні способи позасудового врегулювання [29]. Так само, спір про визнання протиправним і скасування рішення Федерації баскетболу України про дискваліфікацію судді, позаяк такий спір підвідомчий Спортивному арбітражному суду [30].

Відсутня правова регламентація права особи про визнання протиправною бездіяльністю начальника відділу поліції щодо ненадання за законодавством про звернення громадян відповіді на звернення стосовно мотивів невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань, оскільки такі вимоги стосуються здійснення контролю за діяльністю особи, наділеної в установленому порядку процесуальними правами, за допомогою непередбачених кримінальним процесуальним законом засобів [31].

Не передбачені чинним законодавством вимоги про зобов'язання не порушувати права споживача у майбутньому [32]; вимога покупця про зобов'язання продавця здійснити реєстрацію податкових накладних за наслідками здійснення господарських операцій між ними [33]; оскарження участі спеціаліста органу державного фінансового контролю в перевірці, що проводиться правоохоронними органами [34].

Законодавством також не передбачена можливість звернення до суду з позовом для захисту прав та інтересів неперсоніфікованого кола осіб, яка не може розглядатися у суді [35].

Позицію щодо відсутності в національному законодавстві права на оскарження рішень окремих адміністративних органів підтримав Європейський суд з прав людини, зокрема у рішенні «Булуа проти Люксембургу» [36]. Хоча, в окремій думці судді Ф. Тюлькенс та Г. Юдківська зазначили, що навіть якщо припустити, що наявність дискреційних повноважень національного адміністративного органу є законною, вони не можуть відповідати принципу верховенства права, якщо не підлягатимуть перегляду. У разі відсутності такої перевірки влада стає свавільною [37]. Зрештою, відсутність будь-якого іншого засобу правового захисту підірве саму суть закону доти, доки він є відмовою в правосудді [38].

III. Справи, вирішення яких не матиме правових наслідків для прав, свобод та інтересів особи.

Під самим спором у вузькому сенсі розуміється протидія суб'єктів права з протилежними інтересами, які виникають у зв'язку зі створенням, реалізацією, застосуванням, зміною, порушенням або тлумаченням права. У широкому сенсі – це будь-який соціальний конфлікт, який має хоча б один елемент, володіючий юридичною характеристикою (суб'єкт, об'єкт, суб'єктивну сторону – мотивацію або об'єктивну сторону – діяння), які юридизуються, тобто завершуються юридичним способом [39, с. 29]. В той же час, наявна категорія спорів, які не мають юридичних наслідків для прав, свобод, інтересів або обов'язків особи, а лише потенційно можуть призвести до порушення її прав чи інтересів у майбутньому.

До даної категорії справ належать: спори суб'єкта господарювання про оскарження рекомендацій Антимонопольного комітету України (які в силу закону не містять обов'язкового характеру) [40]; позов про визнання протиправним повідомлення про планову діяльність, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, яке містить тільки інформативний характер, і не перешкоджає в подальшому оспорити рішення, прийняте за результатами оцінки [41]; вимога про визнання дій щодо видачі довідки про склад сім'ї протиправними через неправильно зазначені в ній дані щодо реєстрації та проживання в житлі малолітньої особи, оскільки така довідка містить виключно інформативний характер (суд вказав також на відсутність регламентації такого роду позовів) [42]; позов про визнання недійсним звіт про оцінку майна, який не створює жодних правових наслідків для учасників правовідносин з оцінки майна, а лише відображає та підтверджує зроблені суб'єктом оціночної діяльності висновки [43]; позов до Державної інспекції про визнання протиправним та скасування акту перевірки дотримання вимог земельного законодавства, який сам по собі не є правовим документом, що встановлює для особи певну відповідальність, а відповідно, не породжує обов'язкових юридичних наслідків для неї [44]; про визнання незаконними дії щодо складення протоколу про адміністративне правопорушення, які без ухвалення рішення про притягнення особи до адміністративної відповідальності не породжують правових наслідків для неї та не порушують її права [45]; про визнання незаконним наказ контролюючого органу про проведення документальної позапланової перевірки, виданий на виконання ухвали слідчого судді [46] з тих же мотивів.

Сюди також відносять вимоги про виключення особи з Єдиного державного реєстру досудових розслідувань, оскільки така дія з внесення відомостей є тільки фіксуванням вчинених у кримінальному провадженні процесуальних дій, і аж ніяк не констатацією винуватості особи [47].

IV. Справи, щодо яких особою обраний неефективний спосіб захисту.

Під ефективним способом захисту слід розуміти такий, що призводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект. Ефективний спосіб захисту повинен забезпечити поновлення порушеного права, бути адекватним наявним обставинам [48].

Суди у своїй діяльності схильні до висновку, що у разі виявлення судом неефективності обраного способу особою, яка подала позов до суду, останній може відмовити їй у задоволенні позову [49]. Хоча, зазначимо, що законодавством не передбачено можливість суду відмовити особі у судовому захисті у зв'язку з «неефективністю» обраного позивачем способу захисту.

Одним з результатів судової реформи та реформи суміжних правових інститутів стало внесення змін до процесуальних кодексів [50], згідно з якими суд відповідно до викладеної в позові вимоги особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону (ст. 5 ЦПК України та ст. 5 ГПК України). Застосування конкретного способу захисту прав залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення [51]. У разі реалізації судом такого права, повинен застосовуватись принцип найбільш справедливого та ефективного способу захисту.

Суди ж іноді не бажають брати на себе такі повноваження з обрання ефективного способу захисту. У приватно-правових відносинах особа здійснює право на захист на свій розсуд (ст. 20 ЦК України). З огляду на таке положення вказаної норми та принципу диспозитивності у цивільному та господарському судочинстві, позивач має право вільно обирати способи захисту його порушеного права чи інтересу [52].

Не підлягають судовому розгляду через неефективність обраного способу захисту вимоги щодо: зобов'язання виконати судові рішення, ухвалені в іншій справі [53], або виконати окрему ухвалу суду [54]; оскарження факту складення електропостачальною організацією акта про порушення Правил користування електричною енергією (який є лише фіксацією такого порушення, і не встановлює

для споживача будь-яких обов'язків) [55], а також самі дії щодо проведення позачергової перевірки правильності роботи лічильника [56]; оскарження рішення адміністративної колегії відділення Анти-монопольного комітету України в частині покладення обов'язків голови колегії на певну особу [57].

У рішенні Верховного Суду щодо справи про визнання протиправним та скасування рішення про затвердження акта з визначення й відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, а також розміру таких збитків, завданих внаслідок користування земельною ділянкою, суд вказав, що такий спосіб захисту сам собою не сприяє ефективному відновленню порушеного права [58]. При цьому суд вказав, що в разі незгоди позивача з рішенням про затвердження такого акта та невиконання в добровільному порядку цього рішення орган місцевого самоврядування має право звернутися до господарського суду з позовом до про відшкодування збитків, де і буде перевірена правомірність визначення цим органом збитків власнику землі.

У вищенаведеному рішенні, через концепцію «неефективності» обраного способу захисту, суд ре-тирувався від принципу процесуальної економії, який передбачає, що ефективність позовної вимоги про визнання відсутності права чи про визнання права припиненим має оцінюватися, виходячи з об-ставин справи залежно від того, чи призведе задоволення такої вимоги до дійсного захисту інтересу позивача без необхідності повторного звернення до суду [59].

Наявність дещо розпливчатої концепції «неефективного» способу захисту може стати перешкодою доступу до суду, оскільки ефективність такого права вимагає, щоб у особи була чітка і конкретна мож-ливість заперечити дію, що є втручанням у її права [60].

На окрему увагу заслуговує така підстава відмови у розгляді справи як обов'язкове позасудове (досудове) врегулювання спору.

Конституційний Суд України зазначав у своїх рішеннях, що обов'язкове досудове врегулювання спорів, яке виключає можливість прийняття позовної заяви до розгляду і здійснення за нею правосуддя, порушує право особи на судовий захист. Можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту, який держава на-дає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом. Виходячи з необхідності підвищення рівня правового захисту держава може стимулювати ви-рішення правових спорів у межах досудових процедур, однак їх використання є правом, а не обов'яз-ком особи, яка потребує такого захисту [2].

Здійснивши ексцес від власної практики, у Висновку до пропонованих змін до Конституції Укра-їни 2016 р., Конституційний Суд України зазначив, що закріплення положення щодо можливого ви-значення в законі обов'язкового досудового порядку врегулювання спору є додатковим засобом пра-вового захисту особи, який не позбавляє її можливості надалі звернутися до суду [61]. Таким чином, конституційне право особи на судовий захист ставиться в залежність від обов'язкової досудової про-цедури [62].

О. Герасимова наділяє право на судовий захист подвійною правовою природою: водночас є гарантією та правом. Як гарантія, право на судовий захист є тією сполучною ланкою між порушеним «первинним» правом і механізмом судового захисту, в рамках якого таке «первинне право» може бути захищене та відновлене. Тільки реалізуючи своє право на судовий захист, особа може привести механізм судового захисту в дію, що й характеризує право на судовий захист як одну з ключових гарантій існування всієї системи прав і свобод людини і громадянина. Виступаючи правом, право на судовий захист має власний набір правомочностей, власний механізм і, поряд з іншими правами, потребує захисту [63].

Свого часу, І. Кант визначив судові рішення як одиничний акт суспільної справедливості (з лат. *iustitiae distributivae*), здійснюваний державною посадовою особою (суддею чи судом) по відношенню підданого, тобто особи, яка належить до народу, ... причому мета цього акту – присудити (надати) йому своє [64].

З виникненням права частина соціальних конфліктів модифікувалась в категорію юридичних (пра-вових). Юридичне значення набули ті соціальні конфлікти, в основі яких лежать суб'єктивні права, юридичні обов'язки, законні інтереси, свободи тощо, що регулює право [39, с. 29]. Держава з владною структурою може бути засобом вирішення конфліктів та спорів, що виникають у суспільстві тільки через створення ефективної системи правил, та наявністю авторитетного органу, що встановлює факт порушення і правоту сторін [65, с. 25-26]. Однак саме право заключає в собі історію розвитку нації протягом багатьох століть та не може розглядатись як сукупність книжкових, математичних аксіом та висновків.

Американський суддя Р. Дворкін вказує на існування двох джерел судового рішення: правило та розсуд [66]. Суддя, якщо він орієнтується на критерії загального блага, повинен ставити перед собою задачу: як вирішився б цей конфлікт, якби здійснювались ідеальні в суспільному значенні відносини, якби кожен керувався не тільки своїми бажаннями та інтересами, переслідував не тільки свої особисті цілі, але й відносився до чужих цілей як до своїх. У відповідності до вирішення цього питання суддя повинен виносити судження по спірній юридичній справі. Мета юридичного змісту правових принципів загального блага – вказати для кожного складного юридичного конфлікту правильний орієнтир в сенсі соціального ідеалу, де під останнім розуміється ідея зважування індивідуальних інтересів з суспільної точки зору, пристосування приватних цілей до кінцевих цілей суспільства [16, с. 84-85].

Професор П. Шлаг порівнює право з перебуваючою у постійному русі енергією. Суддя створює прецеденти, і у них у русі є напрям, як і в планет чи і метеоритів є гравітація або гравітаційна сила. Такими силами гравітації при створенні прецедентів є рівновеликі конституційні принципи, які вступають в конфлікт один з одним, що стає очевидним при вирішенні справ у суді. Одна сторона у спорі спирається на один конституційний принцип (чи право), друга – на інший. Ці принципи та основні права і є векторами, або системами координат, які породжують вектори, зафіксовані в прецеденті. Судова практика зараз є не тільки набором правових норм, а правовою силою, яка діє в соціальному світі [67, с. 1070].

Час шукає «втрачену ідею права», ту верховну ідею, яка могла б орієнтувати нас в нашій оцінці всіх окремих правових норм [68, с. 47]. Г. Гаджиев зазначає, що ідея права – це ідея справедливості, тобто один із критеріїв, що належить не правовому, а іншому інтелектуальному, культурному простору – етичному. І в цьому основний «нерв» і джерело розвитку права, і водночас властивий саме праву недолік у вигляді його невизначеності. Право відповідатиме своїй меті, якщо воно має чіткі критерії, якщо позначки на «вимірjuвальній» лінійці рівні і чітко помітні. І для цього створена цінність у вигляді системи позитивного права. Але його виявляється явно замало. Життя створює конфліктні ситуації, які не можуть бути порівняні з юридичною «вимірjuвальною» лінійкою, – на ній не виявляється якихось мікроскопічних поділів, вона занадто груба [69, с. 74].

У таких складних питаннях, як вирішення взагалі існування категорії неюридичних спорів, вважаємо за необхідне звернутись до юридичного концепту дійсності. Адже будь-яке глибоке вивчення права (конституційного, цивільного, адміністративного тощо) приводить до виходу за рамки тої чи іншої галузі та змушений перейти до філософсько-правового рівня осмислення.

У нормативному регулюванні різних країн у різні епохи використовуються одні й ті ж правові конструкції, які є об'єктивно необхідними для раціонального вирішення юридичних спорів і в цьому сенсі природними. Це дозволяє припустити, що у онтологічній структурі права можна назвати якийсь загальновизнаний юридичний концепт дійсності як частина правової реальності. Він входить до «абстрактної» частини правознавства [69, с. 28], і дозволяє охопити усі прояви права. Він склався об'єктивно, як свого роду природна закономірність, своєрідне соціально-історичне світосприйняття. Юридичний концепт дійсності – це система теоретичних юридичних поглядів, формально абстрактне відображення правової дійсності. Як сума теоретичних ідей юридичний концепт дійсності реально існує, але це особлива реальність не існуючих реально об'єктів [69, с. 186].

Таким чином, погоджуємось з позицією, що саме спори є засобами виявлення права, яке стає визначеним, фіксованим насамперед у результаті розгляду юридичного спору за допомогою спеціальних юрисдикційних механізмів, універсальних для всього людства. І попри усталену думку центром правової реальності є не юридична норма і не право, а колізія, спір та його результат – згода, компроміс. При цьому право, що виникає внаслідок спору, первинне стосовно закону. Саме конфлікти призводять, причому об'єктивно, необхідно, до появи певних правових закономірностей, з яких у міру розвитку юридичної техніки з'являються своєрідні юридичні універсалиї – юридичні конструкції (поняття, принципи, презумпції, фікції тощо) [69, с. 189].

Якщо права взагалі мають якийсь сенс, то порушення щодо важливого права має бути дуже серйозною справою. Таке порушення означає, що з людиною вчинили так, ніби вона меншою мірою людина або менш гідна турботи, ніж інші люди. Інститут прав заснований на переконанні, що це серйозна несправедливість і її запобігання вартує тієї вищої ціни, яку доведеться заплатити як зниження ефективності соціальної політики. Але в такому разі, мабуть, неправильно говорити, що роздмухування прав є настільки ж серйозною помилкою, як і їх порушення. Якщо держава помилилася на користь індивіда, отже, вона просто заплатила трохи більшу ціну як зниження соціальної ефективності, ніж

потрібно; тобто, вона заплатила трохи більше тієї ж монетою, якою вже й так вирішило заплатити. А от якщо вона помилилась на шкоду індивіду, то вона завдала йому ту образу, запобігання якої вона сама вважає гідною більшої ціни [23, с. 272].

Висновки. Таким чином у правовій системі України наразі наявний макроскопічний приклад суперпозиції «кота Шредінгера» (з нім. Schrödingers Katze): якщо особа вважає, що між нею та іншою стороною існує спір, а інша сторона вважає, що його одночасно не існує, то вирішення цього питання покладається на третю (нейтральну) сторону. Остання не може залишити це питання із вказівкою «не підлягає судовому розгляду», оскільки в такому разі ця третя сторона без дослідження доказів по суті виносить рішення на користь другої сторони. А сам спір залишається одночасно існуючим (для сторони, справу якої не було розглянуто по суті) та неіснуючим, оскільки представник єдиного ефективного методу вирішення будь-якого спору відмовився його розглядати по суті. І вирішити це питання неможливо допоки справа не буде розглянута по суті, і не будуть досліджені усі обставини справи. Все це ставить особу в стан епістемічної амбівалентності, де пізнання того чи є та чи інша кон'юнктура порушенням її прав чи ні так і не буде досягнуто.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Голос України*. 1996. № 128.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 9 липня 2002 р. № 15-рп/2002. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 4. С. 17.
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII. *Голос України*. 2016. № 118.
4. Реальный словарь классических древностей по Любкеру / под ред. членов Общества классической филологии и педагогики Ф. Гельке, Л. Георгиевского, Ф. Зелинского, В. Канского, М. Куторги, П. Никитина. Санкт-Петербург : Изд. Общества классической филологии и педагогики, 1885. 1552 с.
5. Назаров И.Д. Категория правосудия в истории общественной мысли : дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.05. Иваново, 2016. 174 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред.. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
7. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. 2-е изд. испр. и знач. умнож. Санкт-Петербург ; Москва : Изд. М.О. Вольфа, 1882. Т. 3 : П. 576 с.
8. Правосудие в современном мире : монография / В.М. Лебедев и др. ; под ред. В.М. Лебедева, Т.Я. Хабриевой. 2-е изд., доп. и перераб. Москва : НОРМА, 2017. 784 с.
9. Merriam-Webster Dictionary. *Justice*. 2021. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/justice>
10. Васильковский Е.В. Курс гражданского процесса. Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия. Москва : Статут, 2016. 624 с. (Классика гражданского процесса).
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого, п'ятого статті 248-3 Цивільного процесуального кодексу України та за конституційними зверненнями громадян Будинської Світлани Олександрівни і Ковриги Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положення абзацу четвертого статті 248-3 Цивільного процесуального кодексу України (справа щодо конституційності статті 248-3 ЦПК України) від 23 травня 2001 р. № 6-рп/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 22. Ст. 1004.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) від 25 листопада 1997 р. № 6-зп. *Офіційний вісник України*. 2003. № 28. Ст. 1377.
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України, частини другої статті 2, пункту 2 частини третьої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, частини третьої статті 110, частини другої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України та

конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті статті 55 Конституції України (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) від 14 грудня 2011 р. № 19-рп/2011. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 1. С. 84.

14. Окрема думка судді Конституційного Суду України Гультья М.М. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 27 січня 2016 р. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 2-3. С. 109.

15. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М.І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 27 січня 2016 р. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 2-3. С. 71.

16. Гаджиев Г.А. Этические основы философско-правовой категории «общее благо» в контексте конституционной экономики. *Философия права в начале XXI столетия через призму конституционализма и конституционной экономики* : по итогам совмест. заседания Московско-Петербургского филос. клуба с судьями Конституционного Суда Российской Федерации (г. Санкт-Петербург, 23 октября, 2009 г.) / сост. П.Д. Баренбойм, А.В. Захаров. Москва : Летний сад, 2010. 320 с.

17. Постанова Верховного Суду від 26 лютого 2019 р. у справі № 9901/787/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80427799>

18. Постанова Верховного Суду від 26 лютого 2019 р. у справі № 9901/663/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80427442>

19. Постанова Верховного Суду від 5 лютого 2019 р. у справі № 9901/638/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79958174>

20. Постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2016 р. у справі № 800/301/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63445933>

21. Постанова Верховного Суду від 6 лютого 2019 р. у справі № 705/748/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79883388>

22. Постанова Верховного Суду від 3 квітня 2018 р. у справі № 820/5586/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73369166>

23. Дворкин Р. О правах всерьез / пер. с англ. М.Д. Лахути, Л.Б. Макеевой. Москва : РОССПЭН, 2004. 392 с.

24. Постанова Верховного Суду від 30 червня 2020 р. у справі № 317/2777/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458903>

25. Постанова Верховного Суду від 26 лютого 2020 р. у справі № 210/5659/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88138146>

26. Постанова Верховного Суду від 11 вересня 2019 р. у справі № 523/4139/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84344063>

27. Постанова Верховного Суду від 23 березня 2021 р. у справі № 761/3540/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96179831>

28. Постанова Верховного Суду від 20 березня 2019 р. у справі № 804/4177/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81171450>

29. Постанова Верховного Суду від 1 жовтня 2019 р. у справі № 916/2721/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84788861>

30. Постанова Верховного Суду від 27 березня 2019 р. у справі № 826/4734/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81014006>

31. Постанова Верховного Суду від 30 січня 2019 р. у справі № 818/1526/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79684962>

32. Постанова Верховного Суду від 23 вересня 2019 р. у справі № 635/172/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84583087>

33. Постанова Верховного Суду від 5 червня 2019 р. у справі № 908/1568/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82420676>

34. Постанова Верховного Суду від 20 березня 2019 р. у справі № 808/3230/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80854808>

35. Постанова Верховного Суду від 15 травня 2019 р. у справі № 757/12726/18-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80854808>

gov.ua/Review/82120695

36. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Boulois v. Luxembourg» on April 3, 2012 (Application № 37575/04). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110164>

37. Joint Dissenting Opinion of Judges Tulkens and Yudkivska in Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Boulois v. Luxembourg» on April 3, 2012 (Application № 37575/04). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110164>

38. Opinion Dissidente du Jude Pinto de Albuquerque en affaires de la Cour européenne des droits de l'homme «Károly Nagy c. Hongrie» le 14 septembre 2017 (Requête № 56665/09). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177136>

39. Ненашев М.М. Юридические предпосылки спора о праве. *Журнал российского права*. 2007. № 8 (128). С. 28-37.

40. Постанова Верховного Суду від 6 травня 2020 р. у справі № 826/6968/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89238390>

41. Постанова Верховного Суду від 3 листопада 2020 р. справі № 917/1964/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93268581>

42. Постанова Верховного Суду від 7 листопада 2018 р. у справі № 295/4481/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78680684>

43. Постанова Верховного Суду від 13 березня 2018 р. у справі № 914/881/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72819699>

44. Постанова Верховного Суду від 20 березня 2019 р. у справі № 810/5854/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81171432>

45. Постанова Верховного Суду від 13 березня 2019 р. у справі № 712/7385/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81014004>

46. Постанова Верховного Суду від 3 лютого 2021 р. у справі № 826/9464/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177480>

47. Постанова Верховного Суду від 26 березня 2019 р. у справі № 807/1456/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81329392>

48. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 лютого 2019 р. у справі № 826/7380/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80427413>

49. Постанова Верховного Суду від 18 грудня 2019 р. у справі № 202/9731/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86876872>

50. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

51. Постанова Верховного Суду від 05 червня 2018 року у справі № 338/180/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963905>

52. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 26 листопада 2019 р. у справі № 910/4178/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85935584>

53. Постанова Верховного Суду від 12 грудня 2018 р. у справі № 399/142/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298376>

54. Постанова Верховного Суду від 19 лютого 2020 р. у справі № 560/4030/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87826891>

55. Постанова Верховного Суду від 6 лютого 2019 р. у справі № 522/12901/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79988757>

56. Постанова Верховного Суду від 11 лютого 2020 р. у справі № 234/18252/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87732950>

57. Постанова Верховного Суду від 26 червня 2019 р. у справі № 824/1115/18-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82885770>

58. Постанова Верховного Суду від 11 вересня 2019 р. у справі № 826/1773/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84975980>

59. Постанова Верховного Суду від 26 січня 2021 р. у справі № 522/1528/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95509407>

60. Jugement de la Cour européenne des droits de l'homme «Stegarescu Et Bahrin c. Portugal» le 6 avril 2010 (Requête № 46194/06). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97971>

61. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20 січня 2016 р. № 1-в/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 11. Ст. 477.

Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо правосуддя вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 27 січня 2016 р. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 2-3. С. 132.

Герасимова А.Е. Конституционные основы права на судебную защиту в США : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Москва, 2015. 182 с.

Кант И. Метафизика нравов. Собрание сочинений в 8-ми т. / пер. с нем. С.Я. Шейнман-Топштейн, Ц.Г. Арзаканьян ; под общ. ред. А.В. Гулыги. Москва : Чоро, 1994. Т. 6. 636 с.

Афонасин Е.В., Дидикин А.Б. Философия права. Учеб. пособ. Новосибирск : Новосибирский гос. ун-т, 2006. 92 с.

Dworkin R. Judicial Discretion. *Journal of Philosophy*. 1963. Vol. 60. Issue 21. pp. 624-638.

Schlag P. The Aesthetics of American Law. *Harvard Law Review*. 2002. N 115. pp. 1047-1116.

Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. Петроград : юридический книжный склад «Право», 1917. 234 с.

Гаджиев Г.А. Онтология права (критическое исследование юридического концепта действительности) : монография. Москва : Норма : ИНФРА-М, 2013. 320 с.